

Menekültválság és regionális konfliktusok Kelet-Afrikában

Marsai Viktor^{id}

Migrációkutató Intézet, Budapest

Nemzeti Közszerzésügyi Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Budapest, Magyarország

E-mail: marsai.viktor@migraciokutato.hu

Beérkezett: 2025. március 10.; elfogadva: 2025. március 18.

Összefoglalás

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a 2024 végén tapasztalható kelet-afrikai kényszermigrációs helyzetet; elemezze a trendeket és fő mozgatóókat; megvizsgálja azt a kérdést, hogy vajon tartható-e még a hagyományos regionális felosztás. Végül pedig mindezek szemléltetésére esettanulmányul hozza a 2023 áprilisában kitört szudáni polgárháború következményeit. A tanulmány mindezt elsődleges (hivatalos dokumentumok, statisztikák, interjúk) és másodlagos források (hosszabb elemző cikkek, tanulmányok, monográfiák) felhasználásával vizsgálja. Az előbbieik között szereplő, félig strukturált, a Chatam House Rules alapján készült interjúkat a szerző 2020 januárja és 2024 októberé között rögzítette Egyiptomban, Etiópiában és Kenyában.

Kulcsszavak: Kelet-Afrika, kényszermigráció, belső menekültek, Szudán

Refugee crisis and regional conflicts in East Africa

Viktor Marsai

Migration Research Institute, Budapest, Hungary

Ludovika University of Public Service, Faculty of Public Governance and International Studies, Budapest, Hungary

Summary

By the end of 2024, the wider East African region faced one of the most complex and extensive humanitarian crises in the world. The zone stretching from Eastern Chad to Kenya hosted almost 26 million internal and external refugees, a 14-fold increase compared to ten years earlier. Human factors played a role in this, such as armed conflicts, coups and the great power competition, as well as disasters caused by environmental changes, such as droughts and desertification.

This study attempts to present the forced migration situation in East Africa at the end of 2024; analyze trends and their main drivers; examines whether the traditional regional division can still be maintained. And finally, to illustrate all of this, he brings the consequences of the Sudanese civil war that broke out in April 2023 as a case study. The study examines all of this using primary (official documents, statistics, interviews) and secondary sources (longer analytical articles, studies, monographs). Among the former, the semi-structured interviews based on Chatam House Rules were recorded by the author between January 2020 and October 2024 in Egypt, Ethiopia and Kenya.

Although the vast majority of refugees remained in the region, according to statistics, millions of people leave the continent every year or reach its most stable region, South Africa. Migration routes change dynamically, which are greatly influenced by conflicts and the often wrong perceptions of those who set out on the journey. At the same time, it is clear from the research that it is not possible to undertake longer journeys without the involvement of human traffickers – and large sums of money.

At the same time, the region is not doomed to failure. The example of the Sudanese civil war clearly shows that it is not caused by structural reasons, but by personal differences. The problem is that, in the conditions of the current global competition, there is not enough will among the international actors to act in a unified manner against the opposing parties. This projects the trend (keeping in mind the similar dynamics of the Sahel) that the chance of similar crises will continue to increase in the coming years.

Keywords: East Africa, forced migration, internally displaced persons, Sudan

Bevezetés

Miközben a világ figyelme elsősorban az ukrainai és a gázai konfliktusra irányul, az elmúlt években a tágran értelmezett kelet-afrikai térségben drámai mértékben megnőtt a külső és belső menekültek száma. A mennyiségi mellett ráadásul számos minőségi változás is tetten érhető, amelyek értelmezése mind a válságok kezelése, mind megelőzésük kapcsán kulcsfontosságú. Annál is inkább, mert ezek hatása messze túlmutat a régió határain, és egyszerre érezhető Észak-Afrikában, az Arab-öböl térségében, Európában és Dél-Afrikában.

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a 2024 végén tapasztalható kelet-afrikai kényszer migrációs helyzetet; elemezze a trendeket és fő mozgatóókat; megvizsgálja azt a kérdést, hogy vajon tartható-e még a hagyományos regionális felosztás. Végül pedig mindezek szemléltetésére esettanulmányul hozza a 2023 áprilisában kitört szudáni polgárháború következményeit.

A tanulmány mindezt elsődleges (hivatalos dokumentumok, statisztikák, interjúk) és másodlagos források (hosszabb elemző cikkek, tanulmányok, monográfiák) felhasználásával vizsgálja. Az előbbieket között szereplő, félig strukturált, a Chatam House Rules alapján készült interjúkat a szerző 2020 januárja és 2024 októberé között rögzítette Egyiptomban, Etiópiában és Kenyában.

A kelet-afrikai menekülthelyzet 2024 végén

A tágran értelmezett kelet-afrikai térségben – az angol-szász terminológiában Afrika szarva és az afrikai Nagy-tavak vidéke – 2024 őszén különféle becslések szerint 23,4–24,7 millió,¹ lakhelyét kényszerből elhagyó személy élt (*UNHCR 2024a*). Ez az ukrainai belső és külső menekültek számának csaknem kétszerese. Ehhez járult még két olyan konfliktuszóna menekültnépessége, amelyek valójában több szempontból is szorosan kapcsolódtak Kelet-Afrikához (erről majd később): a Száhel térsége, ahol 2024-ben csaknem 7 millió menekült és IDP élt, illetve Nyugat- és Közép-Afrika a maga több mint 5 millió, lakhelyét kényszer hatására elhagyó személyével – összesen 12–13,6 millió menekülttel és IDP-vel (*UNHCR 2024b*). Meg kell említenünk a Kongói Demokratikus Köztársaságot (KDK) is, amely 2024 végén 530 000 menekültnek és 5,6 millió IDP-nek adott otthont – miközben a környező országokban csaknem egymillió kongói menekült él (*UNHCR 2024c*). Vagyis, ha összeadjuk ezeket a számokat, 40 millió körüli számot

¹ Az adatok közötti eltérések legfőbb oka, hogy a menekültek száma folyamatosan és dinamikusan változik: miközben újabb emberek indulnak útnak, mások – különösen az IDP-k (internally displaced persons, belső menekültek) – hazatérnek. Sokakat nem regisztrálnak, csak egy-egy, valamely nemzetközi szervezet – általában az IOM (International Organization for Migration, Nemzetközi Migrációs Szervezet) – által üzemeltetett számlálóponton veszik őket nyilvántartásba, de itt keverednek a lakóhelyüket kényszerből elhagyók, valamint a reguláris és illegális migránsok. Másokat pedig akár többször is regisztrálhatnak, nyilván-tartásba vehetnek.

kapunk – még akkor is, ha a földrajzi távolságok miatt nem számítunk mindenkit ennek az összefüggő övezetnek a menekültjének. Ez a világ menekültjeinek és IDP-inek harmada (*UNHCR 2025d*).

A menekültek és az IDP-k nagy száma szoros összefüggésben van az elmúlt években fellángoló regionális konfliktusokkal. Miközben a KDK, a Csád-tó medencéje vagy Szomália válságai évtizedek óta táplálják a kényszer migrációt, a 2020-tól eszkalálódó etióp politikai helyzet – a tigráji polgárháború, majd az Amhara és Orómia régiókban felerősödő harcok –, a 2023 áprilisában kitört új szudáni polgárháború, a KDK fokozódó fegyveres összecsapásai, különösen Kelet-Kongóban, illetve a dzsihádisták csoportok előretörése a Száhelben és az azt követő instabilitás tízmilliókat kényszerített lakhelyük elhagyására. Ráadásul egyelőre egyik esetben sem látszik a válságok gyors megoldásának lehetősége.

Fontos ugyanakkor arra is rámutatnunk, hogy a legtöbb szakértő szerint az elmúlt három-négy év radikális változást hozott abban, hogy mennyien hagyják el otthonukat a klímaváltozás miatt. Ez különösen igaz volt a 2020-tól megfigyelhető aszályos időszak esetében, amely 2022-re – összekapcsolódva a Covid-19-járvány gazdasági utórezgéseivel, illetve az ukrainai háború kirobbanását kísérő élelmiszerár-robbanással – a kelet-afrikai térség modern kori történetének legsúlyosabb élelmiszerbiztonsági válságát eredményezte (*Marsai-Tóth 2022*). Ennek következtében 2022–2023-ban Afrika szarván az emberek jelentős része nem a konfliktusok, hanem a klímaváltozás hatására volt kénytelen elhagyni az otthonát.² A szudáni háború azután a maga 10 millió új kényszer migránsával ismét a fegyveres konfliktusok javára billentette a mérleget.

Azt, hogy milyen drámaian romlott a helyzet az elmúlt években, jól mutatják a tízéves távlatban vizsgált statisztikák. 2014 elején mindössze 750 000 menekültet és menedékkérőt tartottak nyilván Kelet-Afrikában és az afrikai Nagy-tavak vidékén, miközben 2024 októberében több mint 5,562 milliót. Ez tíz év alatt 7,4-szeres növekedés. Még drámaibb a változás az IDP-k terén: míg számuk 2014-ben 1,1 millió körül mozgott, 2024 őszére meghaladta a 20 millió főt, ami tíz év alatt 19-szeres növekedést jelent (*UNHCR 2024e*). A két adatot összegezve pedig egy évtized alatt csaknem 14-szeresére nőtt a térségben a lakóhelyüket kényszerből elhagyók száma. Mindez azt jelenti, hogy a menekülés tapasztalata, a különféle menekültekkel való együttélés egy egész generáció meghatározó élettapasztalata lett a tágabb térségben. Az emberek jelentős része ugyanis vagy maga is kénytelen – legalábbis ideiglenesen – elhagyni az otthonát, vagy valamelyik családtagján keresztül tapasztalja meg ezt, esetleg együtt él menekült közösségekkel. Mindez komoly traumákat, létbizonytalanságot okoz, és a kiszolgáltatottság érzését hozza magával. A menekül-

² Interjú a kenyai IOM munkatársaival, Nairobi, 2023. november.

tek ugyanis gyakran csak a puszta életüket tudják menteni: javaik, amelyeket évtizedeken keresztül gyűjtöttek, pár perc alatt semmivé lesznek, elpusztulnak, elrabolják őket. Egy fuláni pásztor számolt be a szerzőnek arról, hogy teljes állatállománya odalett a szélsőségek támadásában – csak családját és a rajtuk lévő ruhákat tudták megmenteni.³ Hasonló esetről számolt be egy kenyai luya farmer is, aki húsz éven keresztül gyűjtötte a pénzt, hogy egy nagyobb földet és állatokat vegyen, majd néhány évvel ennek realizálása után kitortek a 2007–2008-as etnikai zavargások, amelyek során mindenét elvesztette, és negyvenévesen újra kellett kezdenie az életét. És alapvetően még ő is szerencsés volt, mert a családtagjai közül senkit nem öltek meg, „csak” a vagyonát vették el.⁴

Fontos aláhúzni: attól, hogy valaki elmenekül az otthonából, még nem lélegezhet fel; maga a menekülés és az úton levés is életveszélyes. Bár a külső szereplők hajlamosak a földközi-tengeri és a szaharai tragédiákra fókuszálni, az elmúlt években radikálisan megnőtt az Ádeni-öbölben életüket veszítők száma (*Williams 2024*). Ugyanakkor helyszíni beszámolók szerint rengetegen halnak meg még azelőtt, hogy elérnék Szomáliföld vagy Dzsibuti partjait: a vadállatok, a betegségek, a kimerültség, a kiszáradás, fegyveres erőszak végeznek velük, vagy okoznak nekik maradandó lelki és fizikai sérüléseket. Emellett gyakori a fizikai és szexuális bántalmazás, a rablás, a megaláztatás is.⁵ Nem veszélytelen a dél-afrikai régió felé irányuló utazás sem: bár itt nincs tengeri átkelés, rendszeresen érkeznek hírek a teherautókban megfulladt szerencsétlenekről, a főútvonalak mentén felfedezett tömegsírokról vagy éppen az őserdőben hagyott, rothadó tetemekről (*The Guardian 2022*). Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy az okozott károk messze túlmutatnak a közvetlen pusztításon és veszteségeken.

A megnövekedett kereslet együtt jár az embercsempészet átalakulásával. Arról már korábban is számos riport látott napvilágot, hogy a szomáli kalózbárók jelentős része – miután a kontraktorok alkalmazása és a nemzetközi flottajelentéllel ellehetetlenítette a működésüket – az illegális migrációban találta meg azt a területet, ahol nemcsak pótolhatja a kieső bevételeket, de a tengeri rablásnál jóval nagyobb haszonra tehet szert – sokkal kevesebb kockázattal és befektetéssel (*Moore 2023*). Helyszíni interjúk szerint az elmúlt egy-két évben azonban a kelet-afrikai térség legerősebb terrorszervezete, az as-Sabáb is bekapcsolódott az embercsempészetbe.⁶ A szélsőséges szervezettől egyébként sem állt távol a különféle illegális tevékenységek kiaknázása pénzszerzés céljából, az azonban merőben újdonság volt, hogy ezt a tevékenységet olyan helyeken is folytatták, amely nem számított elsőd-

leges művelési területüknek (mint például Tanzánia). Mindezt azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert az összekeveredő legális (menekültek) és illegális migrációban (megfelelő dokumentumok nélkül határokat átlépő gazdasági migránsok) a nagyobb távolságok megtétele elképzelhetetlen az embercsempész-hálózatok segítségével, akik komoly dollárezrekért juttatják el az embereket egyik pontból a másikba. Ebből egyébként az is következik, hogy nagyobb távolságokra sosem a legelsettebb és a legszegényebb menekültek jutnak el, mert nekik nincsenek forrásaik ennek fedezésére: a legkiszolgáltatottabbak legtöbbször az országban maradnak (IDP-k), vagy legfeljebb a szomszédos országig jutnak el. Ezért is van az, hogy a fentebb említett közel 40 milliós tömegnek csak viszonylag kis része, néhány százezer fő tud részt venni az interregionális migrációban.

Az elmúlt évek ugyanakkor fontos változást hoztak az útvonalak vonatkozásában. Európa szempontjából továbbra is az úgynevezett északi út maradt a legfontosabb kihívás, amelyen keresztül az afrikaiak – köztük a kelet-afrikaiak – döntő többsége eléri Európát. 2023-ban 275 000 ember érkezett ezen az útvonalon (*The Conversation 2024*) – igaz, közülük több tízezen nem afrikai állampolgárok voltak, hanem például bangladesiek vagy szíriaiak. Bár a földközi-tengeri – és részben atlanti-óceáni (Kanári-szigetek) – útvonalak továbbra is központi jelentőségűek, és a földrajzi közelség miatt a nyugat- és észak-afrikaiak többsége ezt használja, különösen az Afrika szarván elhelyezkedő országok állampolgárai számára csökkent a jelentősége. Ennek az a fő oka, hogy csaknem egy évtized után az útvonal rossz híre elérte a helyi közösségeket is: a polgárháborús Szudán, a veszélyes szaharai átkelés, amely során sokak szerint jóval többen halnak meg, mint a tengeren (*UNHCR 2024f*), az áldatlan líbiai állapotok, ahol rendszeresen kizsákmányolják, sőt megkínózzák a kiszolgáltatott külföldi bevándorlókat, végül pedig a Földközi-tengeren bekövetkező halálesetek nagy száma egyre több kelet-afrikait tántorít el az útvonal használatától.

Az északi út mellett megnőtt az úgynevezett keleti út jelentősége, amely Afrika szarvától az Ádeni-öbölön keresztül vezet az Arab-félszigetre: 2023-ban a becslések szerint 300 000 ember utazott ezen az útvonalon Afrikából Jemenbe, majd az Arab-öböl államai felé. A helyzet paradoxona, hogy ezzel párhuzamosan 93 500 ember használta az ellentétes irányt, vagyis menekült el a polgárháborús Jemen felől Afrika szarvára (*Williams 2024*). Ez a mintegy 400 000 detektált átkelés mutatja, hogy szemben a korábbi időszakokkal, 2023-ra az európai irány és a Földközi-tenger helyett – különösen a kelet-afrikai migránsok számára – az Ádeni-öböl vált az elsődleges útvonallá. Ennek számos oka van. Egyrészt a földrajzi közelség nagyban bátorítja az útra kelőket. Az Öböl államai emellett jobban rá vannak kapcsolva az informális pénzügyi rendszerekre, mint a *hawala*, ami megkönnyíti a hazautalásokat – már csak azért is, mert például Etiópia esetében csak korlátozottan van lehetőség a külföldi

³ Beszélgetés egy fuláni pásztorral, Bamako, 2021. november.

⁴ Interjú egy luya farmerrel, Nairobi, 2012. január.

⁵ Interjú a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársával, Addisz-Abeba, 2024. október.

⁶ Interjú az IOM munkatársával, Nairobi, 2022. január.

valuta hazautalására. Az a helyi fizetőeszközben, birrben jelenik meg, meglehetősen alacsonyan tartott árfolyamon. Emellett a több százezres – sőt egyesek szerint milliós – etióp, szudáni és szomáli diaszpórák szintén komoly vonzerőt jelentenek. Ráadásul a térség kultúrája, nyelvei is közelebb állnak a migránsokhoz, mint Európáé.⁷

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a keleti útvonal összességében mennyivel biztonságosabb, mint az északi. A tengeri átkelés során óvatos becslések szerint is ezrek veszítik életüket, nem beszélve a polgárháborús Jemenről és a szaúdi határról, ahol esetenként tűzparancs van érvényben az érkezőkkel szemben (*Horwood–Froums 2024*). Emellett – ahogyan korábban is jeleztük – magán a szárazföldi útvonalon is rengetegen veszítik életüket a kimerültség, dehidratáció, betegségek, vadállatok vagy emberek általi fizikai erőszak miatt. Mégis úgy tűnik, hogy ez az útvonal percpcionálisan még nem jelenik meg akkora veszélyforrásként, mint az északi.

Végül, de nem utolsósorban érdemes felhívni a figyelmet a déli útra, amely a dél-afrikai régió, ott is elsősorban a Dél-afrikai Köztársaság felé vezet. Ennek forgalma az elmúlt években jelentősen növekedett: bár itt 2023-ban csak 65 000 irreguláris migránst detektáltak (*Williams 2024*), a nagyarányú látencia miatt ez a szám egészen biztosan jóval magasabb. Az útvonal nagy előnye, hogy itt nem kell veszélyes tengeri átkelésre vállalkozni. Ugyanakkor – hasonlóan a keleti és az északi útvonalhoz – a különféle fenyegetések itt is komoly veszélyt jelentenek a migránsokra nézve, akik közül évente sok százan veszítik életüket, miközben megpróbálják elérni Dél-Afrikát.

Új dinamikák a kényszermigrációt kiváltó okok között

A kényszermigráció drámai változásokon és növekedésen ment keresztül az elmúlt években, amiben belső és külső tényezők egyaránt szerepet játszottak. Mielőtt rátérünk a szudáni esettanulmányra, röviden ezekről is érdemes szólni.

Először is érdemes hangsúlyozni, hogy a fokozott összekapcsolódási hatások miatt a válságok átgyűrűzési esélye jelentősen megnőtt az elmúlt évtizedben. Ebben látszólag semmi új nincsen, ugyanakkor a telekommunikációs forradalom és a szállítás, utazás robbanásszerű fejlődése nagyban megkönnyítette az emberek útra kelését. Miközben tíz évvel ezelőtt az útra kelők döntő többsége saját régiójában maradt, ma már jóval könnyebb az interregionális, sőt interkontinentális migráció. Ebben fontos szerepet játszanak a megerősödött embercsempész-hálózatok, amelyek gyorsan reagálnak a felmerülő igényekre, és mivel a keresleti oldal folyamatosan erősödik, újra és újra megtalálják az utakat Európa és az Arab-öböl felé.

⁷ Interjúk Addisz-Ababában, 2024. október.

Szintén az összekapcsolódási hatásokhoz tartozik, hogy a válságok a tőlük látszólag távol eső területeken is éreztetik hatásukat. Ezt jól mutatja, hogy szudáni menekültek nagy számban érkeztek Ugandába is (*Williams 2024*), ami korábban nem volt jellemző, vagy például a szíriai menekültek – részben a fordított irányú jemeni útvonalon keresztül – érzékelhető számban érkeztek Afrika szarvára (*Czerep 2021*).

A kelet-afrikai válságok – jobban mondva megoldásuk – kapcsán fontos kiemelni, hogy méreteik ellenére alig számíthatnak nemzetközi figyelemre mind a menekültkérdés, mind az élelmezési és az általános humanitárius válság kezelésében: a koronavírus-járványt, az ukrajnai háborút, majd a gázai konfliktust sokkal nagyobb publicitás övezte, mint akár a tigráji polgárháborút, akár a szudáni és száheli konfliktusokat, illetve következményeiket. Ezt jól mutatja egyébként, hogy az ENSZ OCHA által Etiópia számára kért 2024-es támogatások alig 21 százaléka érkezett meg – miközben a szervezet eleve lemondott arról, hogy mind a 21,4 millió rászoruló elérje, és „csak” 15,4 millió embernek próbál segíteni (*UN OCHA 2024*). Nem véletlen tehát, hogy az afrikai szereplők részéről rendszeresen megfogalmazódnak vádak a nyugati szereplők hipokrata megközelítésével kapcsolatban. „Miért van az, hogy az ukrán életek többet érnek, mint az etióp életek? Hogy Ukrajna több tízmilliárd dollárnyi támogatást kap, mi meg semmit?” – tette fel a kérdést egy kutató.⁸

Ugyanakkor abból a szempontból érdemes árnyalunk a képet, hogy még így is a nyugati országok és szervezetek azok, amelyek a csekély források oroszlánrészét biztosítják: az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának húsz legnagyobb adományozója között csak a tágan értelmezett nyugati érdekszférába tartozó szereplőket találunk (*UNHCR 2023; Statista 2024*). Nem találunk komolyabb nem nyugati szerepvállalást a bilaterális donorok között sem. Bár nem kapcsolódik szorosan tárgyunkhoz, de érdemes azt is megjegyezni, hogy az etióp gazdasági összeomlás megakadályozását célzó új, összesen 10,7 milliárd USD-t kitevő pénzügyi segély és adósságelengedési, illetve -átütemezési IMF-csomag is nagyrészt nyugati szereplőkhöz köthető, hiszen kétharmadát az IMF és a Világbank állja.⁹ Úgy tűnik tehát, hogy Kelet-Afrikának továbbra is a nyugati szereplőktől kapott támogatásokkal kell beérnie, és az „új hatalmi központok” adományozó kedve nem nőtt érdemben: a befolyó bilaterális segélyek elhanyagolhatók. A fejlesztési tevékenység kapcsán ugyan fokozottabban megjelennek a nem nyugati donorok, de összesített részesedésük így is csekély.¹⁰ Tágabb kitekintésben arra is érdemes rámutatni, hogy Kína teljes éves fejlesztési hozzájárulása globálisan 3 mil-

⁸ Interjú az AUU IPSS egyik munkatársával, 2024. október.

⁹ Interjú az ENSZ OCHA egyik addisz-abebei munkatársával, Addisz-Ababa, 2024. október.

¹⁰ Interjú az EU ECHO egyik addisz-abebei munkatársával, Addisz-Ababa, 2024. október.

liárd USD, aminek 45 százaléka irányul Afrikába – vagyis kevesebb, mint évi 1,5 milliárd dollár (*Johns Hopkins University 2024*). Ez messze elmarad a nyugati támogatásoktól, amelyek összértéke több tízmilliárd USD-re rúgott (*Africanews 2023*).

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a globális nagyhatalmi versengés közvetett hatásai tovább rontják a kelet-afrikai – és általában a globális – migrációs helyzetet. Ez az elmúlt évtized fejleménye, de eredményei leginkább 2020 után jelentkeztek. Legfőbb tünetei, hogy a korábbi együttműködési formák többsége megszűnt a szereplők között, a konszenzusok felbomlottak, és ezzel együtt csökkent az egységes nyomásgyakorlás a nemzetközi jogi keretekkel szemben cselekvő csoportokra. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy míg 2014 előtt a puccsista kormányok például egységes elítélésre számíthattak az ENSZ BT részéről, ez egyre kevésbé érvényesül. A 2019-es, illetve 2021-es szudáni puccs elkövetőit például semmiféle szankcióval nem sújtották a nagyhatalmak közötti egyetértés hiánya miatt. Az erőszakos katonai hatalomátvételek következmények nélkül maradtak, amit jól mutat a nyugat-afrikai térség puccshulláma. Míg 2013 és 2018 között összesen hat puccsra vagy puccskíséretre került sor a kontinensen, 2019 és 2023 között tizenhatra (*ACSS 2024*) – jórészt azért, mert a szereplők megtehették. Sőt a jelenlegi versengő külső szereplők jutalmazták is ezt, ha külpolitikai orientációváltással jár – vagy éppen ellenkezőleg, az új vezetés is megőrzi hagyományos kapcsolatait. Mali, Niger és Burkina Faso esetében például a franciák kiűzésének „jutalma” az orosz katonai és politikai támogatásban jelentkezett, amely a szélsőségesek elleni küzdelem mellett az elnöki testőrségek képében egyértelműen rezsimbiztonsági célokat is szolgál (*BBC 2024*).

Ennél is súlyosabb probléma, hogy a külső szereplők jelenléte gyakran vezet helyettesítőkkel vívott háborúkhoz. Bár a helyi szereplők felelőssége ebben megkerülhetetlen, a konfliktusok külső finanszírozása és támogatása jól tetten érhető volt mind a 2020–2022 közötti tigráji konfliktus, mind a két évtizede zajló szomáliai dzsihádisták felkelés, mind a 2023-ban kitört új szudáni polgárháború kapcsán. Mindezek pedig nagyban hozzájárulnak a korábban bemutatott több tízmillió menekülthullámokhoz.

Az állatorvosi ló: Szudán

Azért esett a választás Szudánra mint esettanulmányra, mert a 2023 áprilisa óta tartó válság és az azt kísérő kényszer migráció jól mutatja a változó trendeket, amelyek az elmúlt években meghatározták a tág értelemben vett Kelet-Afrika menekülthelyzetét.

Szudán az elhúzódó politikai válságok, illetve etnikai ellentétek miatt már az új polgárháború kitörése előtt 1,1 millió külső, vagyis nem szudáni és 3,8 millió belső menekültnek adott otthont. A fegyveres konfliktus másfél éve alatt a belső menekültek száma jelentősen növeke-

dett, miközben tömegek hagyták el az országot: 2024. október végére 3,2 millió ember menekült el a szomszédos államokba, miközben az IDP-k száma meghaladta a 11 milliót. Ezzel párhuzamosan 756 000 ember állt az éhínség szélén, és legalább további 9 millió ember szenvedett akut élelmezési válságban. 2024 őszéig konzervatív becslések szerint is legalább 150 000 polgári személy vesztette életét a konfliktusban (*ACSS 2024*), miközben 2024 elejétől rendszeresen érkeztek jelentések az éhhalál és a kolera jelenlétéről, különösen a Gyorsreagálási Támogató Erők (RSF) által ostrom alatt tartott városok menekülttáboraiából, mint például az El-Fahser melletti Zamzam (*The Guardian 2024*).

Szudán esete jól mutatja, hogy a hagyományos földrajzi kategóriák gyakran nem használhatók. Az ország tradicionálisan a tág értelemben vett Afrika szarva és Kelet-Afrika része. Ugyanakkor az országhatárokat átlépő menekültek óriási számban érkeztek Egyiptomba (hivatalosan 1,2 millió fő) és Csádba (871 ezer fő), amelyeket hagyományosan Észak-Afrikához, illetve a Száhelhez sorolunk. Ráadásul Csádban már a háború előtt is tartózkodott 600 000 külső menekült, akik közül 400 000 főt számláltak a korábbi darfúri konfliktusok során a nyugat-szaheli államba érkezettek (*ACSS 2024*). Ezek ráadásul a hivatalos statisztikák: a szerző 2023. októberi egyiptomi terepkutatása során – amikor hivatalosan még csak 350 000 szudáni érkezett a Nílus menti országba – többen már arról beszéltek, hogy a látencia miatt a valós szám az egymilliót is meghaladhatja.¹¹ Azt, hogy ezek nem légből kapott számok voltak, jelzi, hogy 2024. október elején az UNHCR is kénytelen volt revideálni korábbi félmillió becslését Egyiptom kapcsán. Bár hivatalosan csak ennyien regisztráltak a Menekültügyi Főbiztosságnál, az arab állam kormányzata szerint a valós szám 1,2 millió volt, amit az UNHCR is elfogadott (*Sudan Tribune 2024*). És akkor még nem beszéltünk a több százezer Dél-Szudánba, Líbiába, a Közép-afrikai Köztársaságba, sőt Ugandába és Etiópiába érkezett kényszer migránsról.

Ha megvizsgáljuk a szudáni konfliktus dinamikáit, az is világosan látszik, hogy például a Száhel egyes válságaival szemben – mint például a mali vagy a Burkina Fasó-i háború, ahol komoly strukturális okok (elsivatagosodás) is megfigyelhetők a harcok hátterében – a kelet-afrikai ország kapcsán elsősorban a két vezető tábornok, Abd al-Fattáh al-Burhán és Muhammad Hamdan Dagalo Hamídtí tábornok személyes ellentéte és hatalomvágya áll a háború hátterében. Itt nem látunk szervezett és kontrollálhatatlan dzsihádisták csoportokat sem, amelyek aláásnák az állami stabilitást. Éppen ezért néhány évvel ezelőtt a külső szereplők konszenzusos nyomásgyakorlása valószínűleg jelentősen korlátozta volna ezt a konfliktust. Jelenleg azonban azt látjuk, hogy a szemben álló feleket különböző hatalmak támogatják, prolongálva ez-

¹¹ Interjú egy Egyiptomban élő újságíróval, Kairó, 2023. október.

zel a polgárháborút. Számos szakértő szerint itt tehát egy klasszikus helyettesítőkkal vívott háború zajlik (proxy war) (Mohammed 2023), vagy legalábbis olyan konfliktus, amely nem lenne fenntartható a külső szereplők támogatása nélkül. Olyan szereplők, mint Egyiptom, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Irán vagy Etiópia – semlegességük hangsúlyozása ellenére – a beszámolók szerint más-más oldalt támogatnak a háborúban. Sőt Oroszország esetében azt látjuk, hogy Moszkva mindkét félnek küld fegyvereket (McGregor 2024).

Mindez lehetetlenné teszi, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa hatékony szankciós rezsimmel tántorítsa el a harcoló feleket az erőszak alkalmazásától, és tárgyalóasztalhoz kényszerítse őket, nem beszélve arról, hogy a nagyhatalmak nem fogják szankcionálni saját, illetve szövetségeseik fegyverszállítmányait. Hogy ez milyen mértékben nyújtja el a háborút, azt jól jelzi, hogy 2023 májusában a szakértők még arról beszéltek, az elégtelen fegyver- és lőszerellátás rövid úton el fogja lehetetlenníteni az RSF offenzíváját.¹² Csak hogy nem számoltak a folyamatosan működő légihíddal, amely nagy mennyiségű ellátmányt és modern fegyverzetet, köztük drónokat, légvédelmi rendszereket és tüzérségi eszközöket szállított az RSF-nek (Sudan War Monitor 2024), és amely lehetővé tette, hogy a felkelők ellensúlyozzák a Szudáni Fegyveres Erők (SAF) technikai és a kiképzettségben megmutatkozó fölényét. Az elhúzó háború, a megszorodó atrocitások, a pusztítás és a kilátástalanság pedig újabb tömegeket kényszerít az ország elhagyására.

A kelet-afrikai menekültválság ráadásul nemcsak a régióban, de a kontinensen is túlmutat: bár nem nagy számban, de a szudáni menekültek megjelentek Európában is. 2024 első három hónapjában hatezer szudáni állampolgár érte el az európai partokat, ami hatszoros növekedést jelent az előző év hasonló időszakához képest (Reuters 2024). Ezzel párhuzamosan a hírhedt calais-i informális menekülttábor, a „Dzsungel” lakosságának jelentős része kicserélődött, és a korábbi eritreai és etióp többség után 2024 közepére 60 százalékban már szudániakból állt (MSF 2024).

Mindez mutatja, hogy a tág értelemben vett Kelet-Afrika menekültválsága nem csupán Afrika, de más kontinensek problémája is. Ezért hosszabb távon elkerülhetetlen, hogy a külső szereplők nagyobb figyelmet szenteljenek neki, és támogassák a térség államait a válság enyhítésében – ahelyett, hogy mélyítenék azt.

Összegzés

2024 végén a tág értelemben vett kelet-afrikai térség a világ egyik legösszetettebb és legkiterjedtebb humanitárius válságával nézett szembe. A Kelet-Csádtól Kenyáig

húzóóv övezet csaknem 26 millió belső és külső menekültnek adott otthont, ami 14-szeres növekedést jelent a tíz évvel korábbi állapotokhoz képest. Ebben egyszerre játszottak szerepet emberi tényezők, úgymint fegyveres konfliktusok, puccsok és az ezeket erősítő nagyhatalmi versengés, illetve a környezeti változások okozta természeti katasztrófák, mint az aszályok és az elsivatagosodás.

Bár a menekültek döntő többsége a térségben maradt, a statisztikák alapján évente milliós tömeg hagyja el a kontinentet, illetve jut el annak legstabilabb régiójába, Dél-Afrikába. A migrációs útvonalak dinamikusan változnak, amire nagy hatással vannak a konfliktusok, illetve az útra kelők – gyakran téves – percepciói. Ugyanakkor a kutatásokból világosan látszik, hogy embercsempészek – és ezáltal komoly összegek – bevonása nélkül nem lehet vállalkozni a hosszabb utakra.

Ugyanakkor a térség nincs kudarcra ítélve. A szudáni polgárháború példája jól mutatja, hogy azt nem strukturális okok, hanem alapvetően személyi ellentétek okozzák. Probléma, hogy a jelenlegi globális versengés viszonyai között nincs kellő akarat a nemzetközi szereplők részéről, hogy egységesen lépjenek fel a szemben álló felekkel szemben. Ez azt a trendet vetíti előre – szem előtt tartva a Száhel hasonló dinamikáit –, hogy a következő években tovább fog nőni a hasonló válságok kialakulásának esélye.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányt megalapozó kutatás az OTKA K-21 K138160 azonosítószámú „Egy lehetséges európai nagystratégia határai – az illegális migráció mint indikátor” című projekt keretében valósult meg.

Irodalomjegyzék

- ACSS (2023) Sudan Conflict Straining Fragility of Its Neighbors. <https://africacenter.org/spotlight/sudan-conflict-straining-fragility-of-its-neighbors-displacement-refugees> [Letöltve: 2024. 10. 30.]
- ACSS (2024) Africa's Crisis of Coups. <https://africacenter.org/in-focus/africa-crisis-coups> [Letöltve: 2024. 10. 30.]
- Africanews (2023) Africa denounces western countries' aid double standard. <https://www.africanews.com/2023/06/21/africa-denounces-western-countries-aid-double-standard> [Letöltve: 2024. 09. 16.]
- BBC (2024) Russian fighters to leave Burkina Faso for Ukraine. <https://www.bbc.com/news/articles/cg4yg0k976lo> [Letöltve: 2024. 10. 30.]
- Czerep, J. (2021) Newest Wave of Middle Eastern Emigration to Africa. <https://www.pism.pl/publications/newest-wave-of-middle-eastern-emigration-to-africa> [Letöltve: 2024. 10. 29.]
- Horwood, C. & Frouws, B. (2024) Saudi border killings continue. <https://mixedmigration.org/saudi-border-killings-continue> [Letöltve: 2024. 10. 29.]
- Johns Hopkins University (2024) Chinese Global Foreign Aid. <https://www.sais-cari.org/data-chinese-global-foreign-aid> [Letöltve: 2024. 09. 13.]
- Marsai V. & Tóth K. (2022) „Tökéletes vihar”, eső nélkül – Az afrikai élelmiszeri válság és migrációs következményei. *Horizont* 2022/14.

¹² Interjú a Hudson Institute egyik munkatársával, Washington, 2023. május.

- <https://migraciokutato.hu/2022/06/08/horizont-2022-14-tokeletes-vihar-eso-nelkul-az-afrikai-elelmezési-valsag-es-migracios-kovetkezmenyei> [Letöltve: 2024. 10. 25.]
- McGregor, A. (2024) Russia Switches Sides in Sudan War. <https://jamestown.org/program/russia-switches-sides-in-sudan-war> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- Mohammed, T. (2023) How Sudan Became a Saudi-UAE Proxy War. <https://foreignpolicy.com/2023/07/12/sudan-conflict-saudi-arabia-uae-gulf-burhan-hemeti-rsf> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- Moore, M. S. (2023) Houthis and Somali Pirates in a Hijacking Whodunit. <https://newlinesmag.com/reportage/houthis-and-somali-pirates-in-a-hijacking-whodunit> [Letöltve: 2024. 10. 28.]
- MSF (2024) Sudanese Asylum Seekers in Calais, France. Médecins Sans Frontières. <https://www.msf.org.za/news-and-resources/patient-and-staff-stories/sudanese-asylum-seekers-calais-france> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- Reuters (2024) UN refugee chief says Sudanese refugees may head to Europe if aid not provided. <https://www.reuters.com/world/africa/time-running-out-war-torn-sudan-access-aid-restricted-who-warns-2024-04-12> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- Statista (2024) 20 largest donors to the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) in 2023. <https://www.statista.com/statistics/1456489/largest-donors-unhcr> [Letöltve: 2024. 10. 30.]
- Sudan Tribune (2024) 1.2 million Sudanese have fled to Egypt. <https://sudantribune.com/article291676> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- Sudan War Monitor (2024) Sudanese military mistakenly shoots down UEA cargo plane. <https://sudanwarmonitor.com/p/sudanese-paramilitary-mistakenly> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- The Conversation (2024) EU migration policy is getting tougher: The 3 new tactics used to keep African migrants out. <https://theconversation.com/eu-migration-policy-is-getting-tougher-the-3-new-tactics-used-to-keep-african-migrants-out-226754> [Letöltve: 2024. 10. 28.]
- The Guardian (2022) Ethiopians found in Malawi mass grave thought to have suffocated. <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/01/ethiopians-found-in-malawi-mass-grave-thought-to-have-suffocated> [Letöltve: 2024. 10. 28.]
- The Guardian (2024) Inside the Darfur camp where a child dies every two hours. <https://www.theguardian.com/global-development/2024/feb/21/darfur-sudan-zamzam-camp-child-dies-every-two-hours> [Letöltve: 2024. 10. 31.]
- UNHCR (2023) UNHCR's Budgets and Funding. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/6409f8d24.pdf> [Letöltve: 2024. 10. 30.]
- UNHCR (2024a) East and Horn of Africa and the Great Lakes. <https://reporting.unhcr.org/operational/regions/east-and-horn-africa-and-great-lakes> [Letöltve: 2024. 10. 25.]
- UNHCR (2024b) West and Central Africa. <https://reporting.unhcr.org/operational/regions/west-and-central-africa> [Letöltve: 2024. 10. 25.]
- UNHCR (2024c) Democratic Republic of the Congo. <https://www.unhcr.org/countries/democratic-republic-congo> [Letöltve: 2024. 10. 25.]
- UNHCR (2024d) Global Trends. <https://www.unhcr.org/global-trends> [Letöltve: 2024. 10. 25.]
- UNHCR (2024e) Data: East and Horn of Africa and the Great Lakes Region – Trends. <https://data.unhcr.org/en/situations/rbehagl> [Letöltve: 2024. 10. 26.]
- UNHCR (2024f) On this journey, no one cares if you live or die: Abuse, protection and justice along routes between East and West Africa and Africa's Mediterranean Coast. Vol. 2. <https://www.unhcr.org/media/journey-no-one-cares-if-you-live-or-die-abuse-protection-and-justice-along-routes-between-1> [Letöltve: 2024. 10. 29.]
- UN OCHA (2024) Ethiopia – Situation Report. <https://reports.unocha.org/en/country/ethiopia> [Letöltve: 2024. 10. 29.]
- Williams, W. (2024) African Migration Trends to Watch in 2024. Africa Center for Strategic Studies. <https://africacenter.org/spotlight/african-migration-trends-to-watch-in-2024> [Letöltve: 2024. 10. 16.]